

Renata TarasiukORCID: 0000-0001-8919-6713
renata.tarasiuk@uws.edu.plUniwersytet w Siedlcach
Wydział Nauk Społecznych

Casus Hamasu w Strefie Gazy wobec Palestyńskiej Władzy Narodowej

Hamas casus in Gaza Strip versus Palestinian Authority

DOI: 10.34739/doc.2023.20.08

Abstrakt: Głównym celem niniejszego artykułu jest analiza i ocena roli, jaką odgrywa Hamas w perspektywie rywalizacji o ustanowienie i utrzymanie władzy na terytoriach palestyńskich. Narracja obejmuje analizę: struktur władzy, okoliczności ustanowienia rządu Hamasu w Strefie Gazy, ambicji politycznych Hamasu, rywalizacji o władzę w perspektywie diachronicznej. Deskrypcji poddano struktury władzy, główne założenia polityki zewnętrznej i wewnętrznej oraz determinanty, które wpłynęły na ich kształt. Eksplanacji poddano implikacje walki o władzę w procesie destabilizacji wewnętrznej środowiska politycznego i społecznego na terytoriach palestyńskich oraz skutki dwuwładzy na terytoriach palestyńskich. W konkluzjach wskazano też możliwości przezwyciężenia obecnej sytuacji. Zwrócono również uwagę na postrzeganie palestyńskiej „gry o tron” przez znaczących „aktorów” środowiska międzynarodowego.

Słowa kluczowe: władza polityczna, Palestyńska Władza Narodowa, Hamas, Fatah

Abstract: The main purpose of this article is the analysis and explication of the place of Hamas in the perspective of competition in the Palestinian territories. The paper includes the following analyses Hamas government structure, the formation of the Hamas government in the Gaza Strip, political ambitions of Hamas, and the competition for power in the diachronic perspective. The descriptions refer to the government structure, the fundamental assumptions of internal and external policy, as well as the policy determinants that shaped them. The explanation includes power struggle implications, the causes of political instability in the Palestinian territories, and the effects of dual power. The conclusions put forward the opportunities to overcome the situation. The article also includes the perception of the Palestinian Game of Thrones by international political actors.

Keywords: political government, the Palestinian Authority, Hamas, Fatah

„Różnica między rewolucjonistą a terrorystą sprowadza się do tego, o co każdy z nich walczy. Ktokolwiek broni słusznej sprawy, walczy o wolność i wyzwolenie swojego kraju od najeźdźców, osadników i kolonialistów, nie może być nazwany terrorystą.”

wypowiedź Jasera Arafata, przewodniczącego OWP
na forum Zgromadzenia Ogólnego ONZ w dniu 13 listopada 1974 r.

Wstęp

W marcu 2006 r., niespełna trzy miesiące po parlamentarnym zwycięstwie wyborczym Hamasu¹, Ismail Haniyeh został mianowany premierem, ustanawiając wraz z reprezentantami Fatahu palestyński rząd jedności narodowej. Palestyński polityk, pochodzący z obozu dla uchodźców w Shati w Strefie Gazy, jest powszechnie postrzegany jako reprezentant umiarkowanego skrzydła Hamasu². Haniyeh był pierwszym człowiekiem Hamasu na tak eksponowanym stanowisku. Hamas rozwinął wówczas w pełni swoje skrzydło polityczne i ujawnił ambicje sprawowania władzy, jednocześnie stając się wiodącą siłą na palestyńskiej scenie politycznej. Jednak już 14 czerwca 2007 r. prezydent Mahmoud Abbas zdymisjonował kierowany przez Hamas rząd, mianował na stanowisko premiera Salama Fayyada, powołując nowy gabinet pod kierownictwem Fatahu, traktowany początkowo jako „rząd awaryjny”. Zapowiedział też nowe wybory (do których nigdy nie doszło), co dało początek „żelaznemu” konfliktowi między Hamasem a Palestyńskimi Władzami Narodowymi. Wkrótce po dymisji (której przyjęcia oficjalnie odmówił) Ismail Haniyeh ogłosił się szefem nowego rządu w Strefie Gazy, a Mahmoud Abbas ogłosił stan wyjątkowy na terytoriach palestyńskich. Rząd Ismaila Haniyehi, de facto rząd w Stre-

¹ Wybory z 25 stycznia 2005 r. przyniosły Hamasowi 74 mandaty w 132-osobowej Radzie. T. Staff, *Fatah said to bed Abbas: Cancel local elections, Hamas will win West Bank*, <https://www.timesofisrael.com/fatah-said-to-beg-abbas-cancel-local-elections-hamas-will-win-west-bank/> (data dostępu: 20.09.2023).

² *Ismail Haniyeh Portrait of the Hamas candidate for Palestinian prime minister*, https://www.terrorism-info.org.il/Data/pdf/PDF_18901_2.pdf (data dostępu: 22.05.2023).

fie Gazy, ukonstytuował się po burzliwej walce międzypartyjnej, skutkującej wyparciem Fatahu ze Strefy Gazy³.

Od sierpnia 2007 r. terytoria Palestyny pozostają podzielone na kontrolowaną przez Hamas Strefę Gazy i zdominowany przez Fatah Zachodni Brzeg Jordanu. Oficjalnie władza z siedzibą w Ramallah rozciąga się na wszystkie terytoria palestyńskie, ale w praktyce jest ona ograniczona do Zachodniego Brzegu, przy czym obie administracje – rząd Fatahu w Ramallah i rząd Hamasu w Gazie – uważają się za jedyne prawomocne rządy Palestyńskiej Władzy Narodowej (*Palestinian Authority*)⁴. Administracja w Strefie Gazy od czasu jej przejęcia przez Hamas w czerwcu 2007 r. określana jest jako rząd Hamasu w Gazie (*the Hamas Government*)⁵. Rząd w Ramallah, jako przedstawiciel władzy *de iure* na terytoriach palestyńskich, sprawuje *de facto* kontrolę tylko na Zachodnim Brzegu.

Fenomen Hamasu

Hamas (co po arabsku oznacza „zapal”), akronim *Harakat al-Muqawama al-Islamiya* („Islamski Ruch Oporu”), powstał jako palestyńska gałąź Bractwa Muzułmańskiego, które rozpoczęło swoją ekspansję na terytoria palestyńskie już w okresie wojny domowej w Palestynie w latach 1947-1948, tworząc oddziały zarówno na Zachodnim Brzegu, jak i w Strefie Gazy. Był to historycznie ważny moment dla rozwoju struktur charytatywnych i edukacyjnych przy ścisłej współpracy z lokalnymi meczetami. Działania Bractwa Muzułmańskiego skupiały się wokół idei *wakf*, czyli dobroczynności, związanej z tradycyjnym systemem zabezpieczenia społecznego w islamie, który miał swoje źródło w tradycji od czasów śmierci Mahometa, odkąd w świecie muzulmańskim powszechnie przekazywano prywatne majątki na cele związane

³ B. Milton-Edwards, *The Ascendance of Political Islam: Hamas and Consolidation in Gaza Strip*, „Third World Quarterly” 2008, Vol 28, No. 8, s. 1585-1599.

⁴ Autor artykułu używa konsekwentnie określenia Palestyńskiej Władze Narodowe (*Palestinian Authority*), mając na uwadze jego stosowanie przez polską dyplomację oraz inne podmioty stosunków międzynarodowych.

⁵ Vide: B. Berti, *Non-State Actors as Providers of Governance: The Hamas Government in Gaza between Effective Sovereignty, Centralized Authority, and Resistance*, „Middle East Journal” 2015, Vol. 69, No. 1, s. 9-31; B. Berti, A. Kurz, *Hamas and Governance in Gaza*, [w:] *The Crisis of the Gaza Strip*, eds. A. Kurz, U. Dekel, B. Berti, Tel Aviv 2018, s. 29-39.

z infrastrukturą publiczną: edukacja, kultura, opieka zdrowotna⁶. Zgodnie z zasadą islamu najważniejsze jest dobro wspólnoty, możliwe do osiągnięcia poprzez zaangażowanie w służbę społeczną.

Bractwo Muzułmańskie, tradycyjnie utrzymujące stanowisko niestosowania przemocy, stopniowo przełamywało opór przed podejmowaniem przedsięwzięć militarnych na palestyńskich terytoriach⁷. Na przełomie lat 70. i 80. XX w. organizacja rozpoczęła dynamiczną działalność w Strefie Gazy, powołując do życia islamskie centrum, które stało się głównym ośrodkiem działalności charytatywnej i społecznej. Uruchomiono sieć usług zdrowotnych, opiekę dzienną, zajęcia dla młodzieży, obsługę żywieniową, zdobywając tym poparcie gazańskiej społeczności, a rozwój szkolnictwa i wzniesienie nowych meczetów sprzyjały kształtowaniu swoistego pejzażu mentalnego⁸.

Początki Hamasu, organizacji zakorzenionej w islamie sunnickim, sięgają drugiej połowy lat 80. XX w., wkrótce po wybuchu intifady kamieni⁹. Dokument założycielski Hamasu z 1988 r. określa wektory działań ugrupowania, zaznaczając jego ścisły związek ze środowiskiem palestyńskim oraz dookreśla sposoby i metody działania, jak: możliwość osiągania celu na drodze walki zbrojnej, brak akceptacji dla negocjacyjnych inicjatyw pokojowych, całkowite zniszczenie Państwa Izrael¹⁰. O ile w statucie opublikowanym w 1988 r. Hamas wzywa wprost do zniszczenia Izraela i ustanowienia islamskiego kalifatu w historycznej Palestynie, o tyle w 2017 r. skrajnie buntownicza postawa Hamasu łagodnieje i sugeruje propozycję akceptacji przez środowisko międzynarodowe tymczasowego państwa palestyńskiego wzdłuż granicy „zielonej linii” ustanowionej przed wojną sześciodniową¹¹. Pozostaje jednak determina-

⁶ S.M.S. Baqutayan, A.S. Ariffin, M.I.A. Mohsin, A.M. Mahdzir, *Waqf Between the Past and Present*, „Mediterranean Journal of Social Sciences” 2018, Vol. 9, No. 4, s. 149-155.

⁷ Vide: N. Obaid, *The Muslim Brotherhood. A Failure in Political Evolution*, Harvard 2017, s. 22-25 i 46-50.

⁸ M.K. Shadid, *The Muslim Brotherhood Movement in the West Bank and Gaza*, „Third World Quarterly” 1988, Vol. 10, No. 2, s. 658-682.

⁹ W 1987 r. część członków Bractwa Muzułmańskiego oficjalnie zmieniła nazwę na Hamas.

¹⁰ P. Scham, O. Abu-Irshaid, *Hamas. Ideological Rigidity and Political Flexibility. Special Report*, Washington 2009, s. 4-8.

¹¹ *Hamas in 2017: The Document in Full. Hamas explains general principles and objectives in 42-article document*, 2 May 2017, <https://www.middleeasteye.net/news/hamas-2017-document-full> (data dostępu: 30.06.2023).

cja, by stawiać opór Izraelowi, i brak woli ugody z administracją w Ramallah. Hamas podąża za dwukierunkowym podejściem Bractwa Muzułmańskiego do zbrojnego oporu i opieki społecznej. Poza działalnością bojową, za sprawą której jest najbardziej rozpoznawany na arenie międzynarodowej, nadzoruje on sieć infrastruktury socjalnej, finansując edukację, opiekę zdrowotną, gwarantując bezpieczeństwo żywnościowe. Karta Hamasu podkreśla kluczowość zasad dobroczynności i służby społecznej¹².

Nacisk na służbę społeczną i społeczeństwo obywatelskie leży u źródeł powstania nowoczesnych organizacji islamistycznych rywalizujących o władzę z urzędującymi reżimami. Ich egzemplifikację stanowi wspomniane już egipskie Bractwo Muzułmańskie, ale również libański Hezbollah. Popularność takich organizacji wynika ze zdolności islamistycznych ugrupowań do budowania społeczeństwa obywatelskiego w obliczu politycznej porażki władz, gdyż to na władzy państwowej ciąży obowiązek świadczenia usług socjalnych obywatelom. Gdy organy państwa nie są w stanie zapewnić obywatelom bezpieczeństwa zdrowotnego czy żywnościowego, jest to tożsame z upadkiem ich legitymizacji, a społeczeństwo w obliczu utraty zaufania do elit rządzących musi szukać innych źródeł dla zaspokojenia fundamentalnych potrzeb. Stwarza to sytuację, którą wykorzystują organizacje islamistyczne¹³. Taką rolę odgrywa Hamas w Palestynie. Nacisk na solidarność z narodem palestyńskim tworzy jego obraz jako obrońcy i strażnika palestyńskich interesów. Rozwój społeczeństwa obywatelskiego jest zatem wprost proporcjonalny do spadku zdolności elit państwowych. Społeczne uwarunkowania i specyfika Strefy Gazy wpływają na popularność Hamasu, który pełni tam istotną rolę społeczną i polityczną poprzez działania charytatywne, gdyż świadczy cały szereg usług socjalnych¹⁴.

Antyizraelskie bunty i powstania z okresu pierwszej intifady podzieliły palestyńskie społeczeństwo na zwolenników utrwalonej

¹² *The Islamic Resistance Movement „Hamas”. A Document of Generals*, <https://hamas.ps/en/post/678/A-Document-of-General-Principles-and-Policies> (data dostępu: 22.05.2023).

¹³ Vide: R. Tarasiuk, *Działalność palestyńskich organizacji pozarządowych wobec izraelskiej ustawy antyterrorystycznej*, [w:] *Bezpieczeństwo w perspektywie transdyscyplinarnej*, red. A.W. Filipek, Siedlce 2022, s. 143-164.

¹⁴ E. Tran, *Hamas: Weaponizing Civil Society and Social Services*, <https://www.apollonejournal.org/apollon-journal/hamas-weaponizing-civil-society-and-social-services> (data dostępu: 22.05.2023).

w świadomości społecznej pozycji Organizacji Wyzwolenia Palestyny i nowo powstałego Hamasu, który wykorzystywał zbudowaną wcześniej sieć usług społecznych do mobilizowania poparcia dla intifady, bazując na ogólnej frustracji Palestyńczyków w Strefie Gazy i na Zachodnim Brzegu oraz na utracie zaufania do przywództwa Jasera Arafata. Holistyczny charakter Hamasu zyskał masowe poparcie wielu Palestyńczyków oraz doprowadził do wzrostu liczby członków organizacji. Działania charytatywne Hamasu na rzecz najuboższej części społeczeństwa doprowadziły do wzrostu jego akceptacji wśród wielu różnych grup społecznych. Pomimo islamiistycznej retoryki, Palestyńczycy gromadzili się pod sztandarem organizacji, ponieważ jej cele były zgodne z potrzebami całej społeczności¹⁵.

Pod koniec pierwszej intifady Hamas cieszył się ogromnym poparciem zwłaszcza wśród społeczności gazańskiej, gdzie obecnie również utrzymuje pozycję lidera, jako kluczowy dostawca usług socjalnych. Rosnąca popularność Hamasu wynikała prymarnie z idei służby społecznej, ale również z potrzeby obrony wartości kulturowych i religijnych ważnych dla społeczeństwa palestyńskiego. Była również wprost proporcjonalna do słabnącej legitymacji Fatahu¹⁶. Kiedy podczas uroczystego posiedzenia Parlamentu Europejskiego w drugim dniu sesji plenarnej w Strasburgu w 2006 r. gościnnie wystąpił Mahmud Abbas, odniósł się do spektakularnej wygranej Hamasu w wyborach parlamentarnych, wskazując na źródło tego sukcesu – frustrację Palestyńczyków spowodowaną brakiem perspektyw na kontynuację procesu pokojowego¹⁷.

Hamas jest organizacją palestyńską, dlatego też zrozumienie fenomenu jego popularności jest możliwe tylko w palestyńskich warunkach, w odróżnieniu od innych państwowych struktur na Bliskim Wschodzie. Ma własną wizję rozwoju i można ją postrzegać na dwa sposoby, jako tożsamą z głównym nurtem rozwoju neoliberalnego lub jako alternatywną dla niego. Z perspektywy bliskowschodniej przyjmuje się, że rozwój występuje tylko w wąskich

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ S. Berman, *Islamism, Revolution, and Civil Society*, „Perspectives on Politics” 2003, Vol. 1, No. 2, s. 257-272.

¹⁷ *Uroczyste posiedzenie: wystąpienie prezydenta Autonomii Palestyńskiej Mahmuda Abbasa*, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/presse/pr_info/2006/PL/03A-DV-PRESSE_IPR\(2006\)05-12\(08056\)_PL.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/presse/pr_info/2006/PL/03A-DV-PRESSE_IPR(2006)05-12(08056)_PL.pdf) (data dostępu: 22.05.2023).

parametrach, z perspektywy Zachodu, który tłumaczy islam na własnych warunkach, podejście Hamasu stanowi alternatywę dla kierunku mainstreamowego reprezentowanego przez Fatah i oficjalną administrację w Ramallah¹⁸.

Hamas po raz drugi zwrócił na siebie znaczącą uwagę po spektakularnym zwycięstwie wyborczym w 2006 r. Wówczas z ugrupowania opozycyjnego stał się ugrupowaniem rządzącym. Fundament jego programu politycznego skoncentrowany jest nieprzerwanie na sprzeciwie wobec prawa Izraela do istnienia i kwestionowaniu postanowień procesu pokojowego z Oslo. Po raz trzeci organizacja zyskała znaczące poparcie społeczności palestyńskiej w listopadzie 2012 r. podczas operacji Filar Obrony, prowadzonej przez Siły Obrony Izraela przeciw infrastrukturze Hamasu w Gazie, kiedy palestyńscy bojownicy wystrzelili rakiety w stronę Jerozolimy i Tel Awiwu¹⁹.

Hamas wciąż pozostaje jednym z najważniejszych graczy na palestyńskiej scenie politycznej. Jest ruchem bojowym, najbardziej znanym ze swego zbrojnego oporu. Jego rozwój polega na przejściu z partii opozycyjnej w latach 90. do rządzącej, rywalizującej o władzę i jej utrzymanie po 2000 r. Organizacji towarzyszy jednak pejoratywna percepcja na arenie międzynarodowej. Większość krajów i organizacji międzynarodowych uważa Hamas za fundamentalistyczną grupę terrorystyczną. Do najważniejszych graczy na tej arenie należą: Izrael, Stany Zjednoczone i Unia Europejska.

Na arenie międzynarodowej

Palestyńska państwowość jest niejednoznaczna i trudna do scharakteryzowania. Niejednolite jest również prawo palestyńskie, stosowane w różnych częściach Zachodniego Brzegu i Strefy Gazy. Jest ono kombinacją różnych systemów legislacyjnych funkcjonujących na tych obszarach w ciągu długiego czasu: prawo osmań-

¹⁸ G. Burton, *Hamas and its Vision of Development*, „Third World Quarterly” 2012, Vol. 33, No. 3, s. 525-540.

¹⁹ Vide: *In the Aftermath of Operation Pillar of Defense. The Gaza Strip, November 2012*, ed. S. Brom, Tel Aviv 2012; tu zwłaszcza: A. Kurz, *Between Hamas, the Palestinian Authority, and Israel*, [in:] *In the Aftermath of Operation Pillar of Defense. The Gaza Strip, November 2012*, ed. S. Brom, Tel Aviv 2012, s. 71-79.

skie i osmański kodeks ziemski z 1858 r.²⁰, prawa mandatu brytyjskiego, prawa jordańskie na Zachodnim Brzegu i egipskie w Strefie Gazy sprzed 1967 r. oraz izraelskie rozkazy wojskowe. Konferencja pokojowa w Madrycie i porozumienia z Oslo stworzyły system praw regulujących życie polityczne na palestyńskich terytoriach na okres przejściowy. Istotnym, a zarazem jedynym dokumentem przyjętym przez Organizację Narodów Zjednoczonych, włączonym do katalogu prawnie wiążących aktów jednostronnych podmiotów prawa międzynarodowego jest „Palestyńska Deklaracja Niepodległości” ogłoszona 15 listopada 1988 r. przez Palestyńską Radę Narodową²¹.

Proces uzyskiwania przez Palestynę podmiotowości prawnomiędzynarodowej wciąż trwa. Ustanowione na mocy porozumień z Oslo w 1994 r. Palestyńskie Władze Narodowe stały się reprezentantem palestyńskich interesów na arenie międzynarodowej do czasu wynegocjowania ostatecznego uregulowania pokojowego. Projekt konstytucji przyszłego państwa palestyńskiego postuluje pełną suwerenność państwa i niepodzielność jego granic sprzed 4 czerwca 1967 r.²² Przyszłość Palestyny w świetle projektu ustawy zasadniczej opierać się będzie na dynamicznym kształtowaniu relacji międzynarodowych poprzez przestrzeganie międzynarodowych praw zawartych między innymi w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka i Karcie Narodów Zjednoczonych, ale również statucie Ligi Państw Arabskich²³, gdyż arabska jedność jest celem narodu palestyńskiego. Podkreślana jest ona także w języku (język arabski) i kulturze (religia – przywiązanie do szariatu, głównego źródła prawodawstwa)²⁴. Przyszłość państwa palestyń-

²⁰ Osmańska kodyfikacja praw obok fundamentów prawa islamskiego zawierała również elementy prawa europejskiego, zwłaszcza francuskiego. Vide: *The Ottoman Land Laws with a Commentary on the Ottoman Law Code of 7th Ramadan 1274*, Jerusalem 1927.

²¹ *Palestinian Declaration of Independence*, <https://www.palquest.org/en/historic/text/9673/palestinian-declaration-independence> (data dostępu: 30.06.2023).

²² *Basic Law of The Palestinian National Authority*, Strasbourg, 4 March 2009, Opinion No. 504/2008, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?PdfFile=CDL\(2009\)008-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?PdfFile=CDL(2009)008-e) (data dostępu: 30.06.2023).

²³ *Charter of Arab League*, <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3ab18.html> (data dostępu: 22.05.2023).

²⁴ Palestyńska ustawa zasadnicza jest luźno oparta na szariacie. Zgodnie z art. 4 „islam jest oficjalną religią w Palestynie, ale należy zachować szacunek dla innych religii”. Gwarantuje się wolność prywatnych praktyk religijnych i rytuałów religijnych, wyznania i kultu, o ile nie naruszają one porządku publicznego ani moralności publicznej. *Basic Law...* Warto jednak zaznaczyć, że sam szariat jako prawo nie jest jednolicie

skiego to również przyszłość narodu palestyńskiego, po raz pierwszy zdefiniowanego ustawą²⁵.

Kwestia legitymizacji władzy palestyńskiej jest niezwykle złożonym i skomplikowanym procesem, dodatkowo pogłębianym wewnątrzpalestyńskimi konfliktami na szczeblach władzy. Ukonstytuowany w 2006 r. rząd Hamasu w Gazie, niezatwierdzony wówczas ani przez prezydenta Mahmuda Abbasa ani przez Palestyńską Radę Legislacyjną, nie został też uznany przez rząd żadnego z państw, a Stany Zjednoczone, Unia Europejska i Izrael wyraziły jednoznaczne poparcie dla premiera Salama Fayyada i jego gabinetu w Ramallah. Konsekwencją przejęcia przez Hamas kontroli nad Strefą Gazy ze strony świata zachodniego stał się wyniszczający Gazę bojkot gospodarczy. Wycofanie się z pomocy finansowej Stanów Zjednoczonych i Unii Europejskiej przyczyniło się do destabilizacji społecznej, co spowodowało spadek zaufania Palestyńczyków do elit rządzących i zmusiło wielu z nich do samodzielnego poszukiwania wsparcia finansowego²⁶. Konsekwencje odmowy pomocy finansowej są odczuwalne w codziennym życiu społeczności palestyńskiej w obszarze Strefy Gazy. Blokadzie rozwoju gospodarczego towarzyszy rosnące bezrobocie. Ograniczenie pomocy dla Gazy i zmniejszenie perspektywy stabilności w Gazie to implikacja polityki Hamasu w optyce świata zachodniego, który utożsamia organizację z dżihadyzmem i terroryzmem samobójczym. *Suicide terrorism* Hamasu jest jednak odmienny niż terroryzm samobójczy Al-Kaidy czy innych organizacji dżihadystycznych na Bliskim Wschodzie, przede wszystkim ze względu na jego lokalny wymiar

skodyfikowany, a *fatwa*, opinia prawna, może się różnić w zależności od tego, który *mufti* ją wyraża. Jednak nie przysługuje od niej żadne odwołanie. Vide: R. Tokarczyk, *Współczesne kultury prawne*, Kraków 2000, s. 219.

²⁵ Narodowość palestyńska (zarazem obywatelstwo palestyńskie) w świetle ustawy zasadniczej ma obejmować tych, którzy przed 10.05.1948 r. przebywali w Palestynie, utożsamiając się z narodem palestyńskim, jak również tych zmuszonych do exodusu i pozbawionych prawa powrotu po doświadczeniach *Nakhba* z 1948 r. Stałe, regulowane konstytucyjnie, niezbywalne i nieodwołalne prawo bycia Palestyńczykiem, które przechodzi z jednego z rodziców na dziecko, chociaż nie wygasa, podlega intencjonalnej rezygnacji. *Basic Law...* Szerzej na temat palestyńskich uchodźców: R. Tarasiuk, *Rola organizacji międzynarodowych i pozarządowych w zapewnianiu bezpieczeństwa uchodźcom palestyńskim*, [w:] *Bezpieczeństwo Polski w kontekście wyzwań i zagrożeń XXI w.*, red. A. Araucz-Boruc, S. Zakrzewska, Siedlce 2023.

²⁶ Spośród wielu publikacji na ten temat vide: A.D. Pina, *Fatah and Hamas: the New Palestinian Factional Reality*, <https://sgp.fas.org/crs/mideast/RS22395.pdf> (data dostępu: 30.06.2023).

i partykularny cel²⁷. Istotnie, uaktywnił się on za sprawą Hamasu podczas intifady Al-Aksa, ale miał wewnętrzny, niemal „nacjonalistyczny” charakter. Obok terroryzmu samobójczego, zbrojna aktywność Hamasu przejawia się w atakach raketowych kierowanych na Izrael przez Brygady *Izz ad-Din al-Qassam*, co jest jednym z powodów destabilizacji bezpieczeństwa po obu stronach konfliktu²⁸. Również te ataki potępiane są z perspektywy zachodniej kultury bezpieczeństwa, zwłaszcza że w skład wyrafinowanego uzbrojenia wojskowego skrzydła Hamasu wchodzi m.in. rakiety dalekiego zasięgu „Qassam”, kierowane pociski przeciwpancerne i pociski przeciwlotnicze.

23 września 2011 r. prezydent Mahmoud Abbas w imieniu Palestyńskiej Władzy Narodowej złożył wniosek o członkostwo Palestyny w Organizacji Narodów Zjednoczonych. Mimo początkowego jego odrzucenia przez Radę Bezpieczeństwa Narodów Zjednoczonych, ostatecznie 29 listopada 2012 r., Walne Zgromadzenie ONZ przyjęło rezolucję w sprawie statusu Palestyny, w której decyzją 138 głosów „za”, przy 9 „przeciw” i 41 wstrzymujących się uznano Palestynę za obserwatora z państwa niebędącego państwem członkowskim²⁹. W konsekwencji, status Palestyny zmienił się z „jednostki-obszaru” na „państwo” obserwatora³⁰. Palestyńskie Władze Narodowe ogłoszone zostały Państwem Palestyna na mocy dekretu prezydenckiego Mahmouda Abbasa w styczniu 2013 r. i cieszą się szerokim międzynarodowym uznaniem, mimo braku

²⁷ Vide: R.A. Pape, *The Strategic Logic of Suicide Terrorism*, „The American Political Science Review” 2003, Vol. 97, No. 3, s. 343-361; Y. Schweitzer, *The Rise and Fall of Suicide Bombings in the Second Intifada*, „Strategic Assessment” 2010, Vol. 13, No. 3, s. 39-48. Hamas utożsamiany jest *sensu stricto* z terroryzmem samobójczym, *sensu largo* z bliskowschodnimi dżihadystycznymi organizacjami bojowymi.

²⁸ Formacje te określane są również siłami bezpieczeństwa. M. Najib, R. Friedrich, *Non-Statutory Armed Groups and Security Sector Governance*, [w:] *Entry-Points to Palestinian Security Sector Reform*, red. R. Friedrich, A. Luethold, Genewa-Ramallah 2007, s. 105-110. Celem organizacji jest również gloryfikacja *istihahdi* – męczenników. Vide: *Ezzedeem Al-Qassam Brigades Military Wing of Hamas Movement Information Office*, https://www.osenlaw.com/sites/default/files/uploaded/Counter-Terrorism/Arab_Bank/attacks/Atzmona/PX3429.pdf (data dostępu: 22.05.2023).

²⁹ *Resolutions A/RES/67/19 Status of Palestine in the United Nations*, <https://digitallibrary.un.org/record/739031?ln=en> (data dostępu: 30.06.2023).

³⁰ Obowiązująca wcześniej rezolucja: *Resolutions 3237 (XXIX) Observer status for the Palestine Liberation Organization*, <https://digitallibrary.un.org/record/189836> (data dostępu: 30.06.2023).

oficjalnego statusu państwa w ONZ³¹. Wówczas, według oficjalnej palestyńskiej agencji prasowej Wafa News Agency, wszystkie palestyńskie znaczki, znaki i oficjalny papier firmowy zostały zmienione i umieszczono na nich nową nazwę³².

Natomiast ruch Hamasu, kontrolujący Strefę Gazy, odbierany jest jako samozwańczy ruch rządzący, który mimo braku legitymacji stworzył sieć niezależnych instytucji władzy wykonawczej. Społeczność międzynarodowa uznaje wciąż administrację w Ramallah za jedyny prawomocny rząd. Status międzynarodowy Hamasu pozostaje nieokreślony. Część państw, jak Iran, postrzega Hamas jako legalne władze palestyńskie, zapewniając mu wsparcie finansowe, większość państw widzi jednak w działaniach organizacji poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa lokalnego i regionalnego.

Problem dwuwładzy

Przez długi czas najbardziej rozpoznawanym – w optyce nie tylko palestyńskiej, ale i międzynarodowej społeczności – ugrupowaniem walczącym o prawa Palestyny pozostawał Fatah, związany z charyzmatyczną postacią Jasera Arafata. *Fatah* (po arabsku: „podbój”), Ruch Wyzwolenia Palestyny (akronim *Harakat al-Tahrir al-Filistinya*), ukonstytuowany przez Jasera Arafata u schyłku lat 50. XX w., promujący zbrojną walkę o wyzwolenie całej Palestyny spod izraelskiej kontroli, przekształcił się w 1969 r. w partię polityczną, do 1993 r. otwarcie sankcjonującą zbrojne działania przeciwko Izraelowi jako narzędzie do utworzenia suwerennego państwa palestyńskiego.

Dynamika zmian politycznych lat 70. XX w. pociągnęła za sobą zmiany palestyńskiego krajobrazu politycznego. Organizacja Wyzwolenia Palestyny, której fundament stanowił Fatah, aż do 1982 r. rezydowała w Libanie, a na fali libańskiej wojny domowej przeniosła się do Tunezji, daleko od terytoriów palestyńskich, co znacznie też osłabiło wpływy Jasera Arafata na Zachodnim Brzegu i w Strefie Gazy. Tymczasem Ahmad I'smail Hasan Yassin, lider

³¹ T.R./M.S., *Presidential Decree Orders Using „State of Palestine” on All Documents*, <https://english.wafa.ps/Pages/Details/116394> (data dostępu: 30.06.2023).

³² *Palestinian Authority Officially Changes Name to „State of Palestine”*, „Haaretz” 05.01.2013; M.S., *Communication Ministry Uses “State of Palestine” on New Stamps*, <https://english.wafa.ps/Pages/Details/116395> (data dostępu: 22.05.2023).

i duchowy autorytet późniejszego Hamasu, budował poczucie solidarności ze społecznością palestyńską, realizując w praktyce islamską ideę *wakf* poprzez zapewnianie konkretnych usług społecznych. U progu pierwszej intifady zreorganizował sieć szkół, organizacji charytatywnych i meczetów, stanowiących fundament dla Hamasu. To sprawiło, że Hamas był w stanie szybko przejąć władzę, gdyż wykorzystywał sieci powiązań i instytucji powstałych wiele lat wcześniej. Od lat 90. na terytoriach Zachodniego Brzegu i Strefy Gazy ukształtowała się dwupartyjna scena polityczna, przy czym islamski Hamas coraz silniej kwestionował historyczną dominację świeckiego nacjonalizmu Fatahu³³.

Szansą na częściową krystalizację sytuacji politycznej stały się porozumienia pokojowe w Oslo, na mocy których Fatah, zobowiązując się do uznania prawa Izraela do istnienia, podjął wysiłki na rzecz rozwiązania dwupaństwowego. W tej atmosferze zrodziły się Palestyńskie Władze Narodowe, w których główną rolę odgrywał Fatah, a oficjalny statut OWP został zaktualizowany, aby odzwierciedlić nowe, pokojowe stanowisko. Palestyńskie Władze Narodowe w dużej mierze opierały swoją siłę polityczną na charyzmatycznym wizerunku Jasera Arafata, który – postrzegany jako „przywódca symbol” (*al-qaid al-ramz*)³⁴ – cieszył się dużym szacunkiem wśród społeczności palestyńskiej. Po śmierci Arafata w listopadzie 2004 r. nowym przewodniczącym Organizacji Wyzwolenia Palestyny został Abu Mazin, powszechnie rozpoznawany jako Mahmoud Abbas, wcześniej szef biura stosunków międzynarodowych Organizacji Wyzwolenia Palestyny i negocjator porozumień pokojowych z Oslo, jednak jego pozycja jako sukcesora Jasera Arafata była słaba. Od 2005 r. Mahmoud Abbas nieprzerwanie sprawuje urząd prezydenta Palestyńskich Władz Narodowych³⁵.

³³ G. Burton, *Hamas and Its Vision of Development*, „Third World Quarterly” 2012, Vol. 33, No. 3, s. 525-540.

³⁴ I. Zerkovitz, *Game of Thrones: The Struggle between Fatah and Hamas for Political Hegemony in the Palestinian Authority, 2011-2022*, <https://www.inss.org.il/publication/game-of-thrones-the-struggle-between-fatah-and-hamas-for-political-hegemony-in-the-palestinian-authority-2011-2022/> (data dostępu: 30.06.2023).

³⁵ Przez krótki okres po śmierci Jasira Arafata, od 11 listopada 2004 do 15 stycznia 2005 obowiązki prezydenta Palestyńskich Władz Narodowych pełnił Rauhi Fattuh. M. Clyde, *Arafat's Succession*, <https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metadc820918/m1/1/?q=RS20856> (data dostępu: 30.06.2023).

Credo kampanii prezydenckiej Abbasa w styczniu 2005 r. koncentrowało się na uświadomieniu społeczności międzynarodowej pokojowego charakteru Fatahu, czyniąc w ten sposób Hamas największym antagonistą. Spotkało się to jednak z pejoratywną percepcją społeczności palestyńskiej, której duża część opowiadała się za koniecznością kontynuowania intifady Al-Aksa, której głównym symbolem stał się wówczas dla wielu Palestyńczyków Hamas, czego dowodem stało się jego spektakularne zwycięstwo w wyborach parlamentarnych w czerwcu 2006 r.³⁶

Z pragmatycznego punktu widzenia trudno o porozumienie między tymi dwiema, rywalizującymi o władzę frakcjami, niemniej jednak w 2011 r. przywódca polityczny Hamasu Khaled Mashal dążył do porozumienia z prezydentem Mahmoudem Abbasem, skutecznie powstrzymany przez radykalne skrzydło ugrupowania. Wszelkie próby negocjacji podejmowane kilka lat wcześniej, jak m.in. sponsorowane przez Arabię Saudyjską negocjacje w Mekce w lutym 2007 r., przyniosły porozumienie podpisane przez Mahmouda Abbasa w imieniu Fatahu i Khaleda Meshala w imieniu Hamasu tylko w krótkofalowej perspektywie. Próba ukonstytuowania wówczas Rządu Jedności Narodowej dla osiągnięcia wspólnych celów zakończyła się w marcu 2007 r., kiedy Palestyńska Rada Legislacyjna większością głosów 83 do 3 zatwierdziła jego utworzenie, ale dalsze jego prace nie przyniosły oczekiwanych rezultatów³⁷. Również porozumienia kairskie z 2011 r., w których stroną pośredniczącą był Egipt, zaowocowały jedynie wstępnym planem dotyczącym przeprowadzenia w kolejnym roku wspólnych wyborów, ale już w styczniu 2012 r. część urzędników palestyńskich kwestionowała realizację tych postanowień, a w lipcu 2012 r. krążyły również doniesienia, że rząd Hamasu rozważa ogłoszenie niepodległości Strefy Gazy przy pomocy egipskiej dyplomacji³⁸. Pomimo iż Khaled Mashal i prezydent Mahmoud Abbas podpisali w miejscowości Doha porozumienie w sprawie wykonania porozumień kairskich, sprzeciwiała się temu administracja Hamasu

³⁶ Warto zaznaczyć, że Hamas, jak również Palestyński Islamski Dżihad, nie wzięły udziału w wyborach prezydenckich w styczniu 2005 r.

³⁷ H.M. Fattah, *Feuding Palestinian Leaders Hold Talks in Mecca*, „The New York Times” 06.02.2007.

³⁸ S. Brom, *The Abbas-Mashal Meeting in Cairo*, https://www.files.ethz.ch/isn/136207/2011_Insight_299.pdf (data dostępu: 30.06.2023).

w Gazie. *De facto*, zaprzysiężony 2 czerwca 2014 r. rząd jedności narodowej był tylko fikcją, gdyż w praktyce nie udało mu się ustanowić władzy nad Strefą Gazy, gdzie we wrześniu 2016 r. Hamas utworzył własny, alternatywny rząd³⁹.

Warto zaznaczyć, że do konfliktów na drodze walki o przywództwo dochodzi nie tylko pomiędzy Hamasem a Fatahem, ale też między Hamasem i na pozór bliskimi mu ideologicznie frakcjami działającymi na obszarze Strefy Gazy. Radykalizacja sprawiła, że Strefa Gazy stała się areną permanentnego konfliktu. W 2009 r. Hamas walczył z grupą *Jund Ansar Allah* (Strażnicy Zwolenników Allaha), powiązaną z Al-Kaidą, kiedy radykalny duchowny salaficki Abdel Latif Moussa ogłosił powstanie Islamskiego Emiratu Rafah w Strefie Gazy, oskarżając Hamas o niewdrożenie pełnego prawa szariatu⁴⁰. Salafizm, jeden z odłamów fundamentalistycznego islamu, dążący do uznania szariatu jako głównego źródła prawodawstwa, stanowi istotne zagrożenie dla współczesnej odradzającej się Palestyny, prowokując niejednokrotnie brutalne akty przemocy. Między innymi w kwietniu 2011 r. doszło do konfliktu bojowników Hamasu z Tawhid Al-Jihad (*Jahafil Al-Tawhid Wal-Jihad fi Filastin*), ugrupowaniem salafickim uwikłanym w zabójstwo włoskiego aktywisty pokojowego Vittorio Arrigioniego⁴¹. Od 2015 r. Hamas zwalcza również ugrupowania powiązane z Państwem Islamskim, próbujące werbować bojowników na terenie Strefy Gazy⁴².

³⁹ A. Melhem, *What's Delaying Palestinian Elections*, <https://www.al-monitor.com/originals/2016/01/hamas-fatah-palestinian-elections-postponement.html> (data dostępu: 30.06.2023).

⁴⁰ Jund Ansar Allah powstał z inicjatywy salafickiego szejka Abdela Latifa Mousse w 2008 r jako organizacja inspirowana ideologią Al-Kaidy na rzecz globalnego dżihadizmu. *Jund Ansar Allah (Gaza)*, https://ecfr.eu/special/mapping_palestinian_politics/jund_ansar_allah_gaza/ (data dostępu: 22.05.2023).

⁴¹ Tawhid Al-Jihad (*Jahafil Al-Tawhid Wal-Jihad fi Filastin* – „Monoteizm i Dżihad w Palestynie”) to rodzaj przedstawicielstwa (filii) Al-Kaidy na obszarze Strefy Gazy; organizacja została utworzona w 2008 r. i ma charakter fundamentalistyczny. Na krótko przed zabójstwem Arrigioniego gazański przywódca Tawhid Al.-Jihad – Abu al-Walid al-Maqdisi, ogłosił fatwę nakłaniającą wyznawców islamu do dżihadu na miarę ataków z 11 września wobec „niewiernych” Żydów i chrześcijan. *Gaza Vittorio Arrigoni Murder: Four Palestinian Jaided*, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-19622247> (data dostępu: 22.05.2023); Y. Schweitzer, *Salafi Jihadism in Gaza as Opposition to Hamas Rule*, [in:] *The Crisis of the Gaza Strip*, eds. A. Kurz, U. Dekel, B. Berti, Tel Aviv 2018, p. 61-63.

⁴² Aviad Mandelbaum, Yoram Schweitzer, *The Influence of the Islamic State on Israel's Arab Citizens and on Palestinians in Gaza and the West Bank*, <https://www.inss.org.il/he/wpcontent/uploads/sites/2/systemfiles/SystemFiles/The%20Influence%20of%20the%20Islamic%20State%20on%20Israel%E2%80%99s%20Arab%20Citizens%20>

Instytucjonalizacja palestyńskiej władzy stoi pod znakiem zapytania. Silny system polityczny oparty na trójpodziale władzy, charakterystyczny dla rozwiązań demokratycznych, i parlamentarizm oparty na pluralizmie politycznym i partyjnym w praktyce tu nie istnieją. Paradoksalnie, projektowana dla przyszłego suwerennego państwa ustawa zasadnicza deklaruje, iż suwerenem i źródłem władzy ma być naród palestyński, respektujący zasadę trójpodziału. Co prawda palestyński system polityczny opiera się na parlamentarnej demokracji przedstawicielskiej, ale nie przeprowadzono tu wyborów od wielu lat. W świetle przepisów konstytucyjnych, prezydent wybierany jest w wyborach powszechnych na 5-letnią kadencję, zaś władzę wykonawczą pełni rząd wraz z kierującym nim premierem⁴³. W praktyce nie przeprowadzono nowych wyborów prezydenckich od 2005 r. Prawo wyborcze, obowiązujące od czerwca 2005 r., objęło jedynie wybory parlamentarne z 2006 r., przynoszące spektakularne zwycięstwo Hamasu, dając mu pełną legitymację na sprawowanie władzy ustawodawczej w jednoizbowym parlamencie. W grudniu 2019 r. prezydent Abbas wykluczył zwołanie kolejnych wyborów parlamentarnych w Palestynie, pod pretekstem braku możliwości głosowania społeczności palestyńskiej we Wschodniej Jerozolimie. Kolejne palestyńskie wybory parlamentarne zaplanowano na 22 maja 2021 r., zgodnie z dekretem prezydenta Mahmouda Abbasa z 15 stycznia 2021 r., również zostały przełożone na czas nieokreślony z powodu braku decyzji władz izraelskich w sprawie udziału w wyborach palestyńskich mieszkańców Jerozolimy⁴⁴.

Izraelski historyk i politolog Ido Zelkowitz, odnosząc się do dekady walki o polityczną hegemonię między Fatahem a Hamasem, określił ją trafnie „grą o tron”⁴⁵. Jest to w zasadzie polityczna walka podobnych w stylach zarządzania reżimów na Zachodnim Brzegu i w Strefie Gazy, oparta na ciągłych poszukiwaniach rozwiązań, które zapewniłyby im możliwość utrzymania kontroli nad admini-

and%20on%20Palestinians%20in%20Gaza%20and%20the%20West%20Bank%20Aviad%20Mandelbaum%20and%20Yoram%20Schweitzer.pdf (data dostępu: 22.05.2023).

⁴³ Premierzy obejmują tu urząd od 2003 r., pierwszym na tym stanowisku był obecny prezydent PWN Mahmud Abbas. Obecna Rada Ministrów jest osiemnastym rządem Palestyńskiej Władzy Narodowej na czele z premierem Mohammedem Shtayyehem.

⁴⁴ *Abbas delays Palestinian parliamentary polls, blaming Israel*, <https://www.aljazeera.com/news/2021/4/30/palestinians-polls-hamas-plo> (data dostępu: 22.05.2023).

⁴⁵ I. Zelkowitz, *Game of Thrones...*

strowanymi terytoriami. Stabilność tej władzy jest permanentnie zagrożona, głównie z powodu jej scentralizowanego charakteru i nieudanych wyników gospodarczych.

Konflikt między Fatahem i Hamasem nie ma charakteru religijnego – jak prawie wszyscy palestyńscy muzułmanie – oba ugrupowania reprezentują sunnicki odłam islamu. Różnice mają charakter ideologiczny i przejawiają się w celach, zarządzaniu i stosunkach z Izraelem. Reżimy palestyńskie na Zachodnim Brzegu i w Strefie Gazy reprezentowane są przez dwa rywalizujące ze sobą podmioty, dysponujące władzą polityczną przy ograniczonych zdolnościach wojskowych oraz różnorodną siecią formalnych i nieformalnych powiązań, które umożliwiają im wywieranie wpływu na szersze kręgi, w tym na arenie międzynarodowej. Palestyńskie Władze Narodowe na Zachodnim Brzegu to podmiot quasi-państwowy, biorąc pod uwagę niejednoznaczność państwowości palestyńskiej, i stanowią tymczasową strukturę administracyjną/państwowość *in statu nascendi*. Hamas, rządzący w Strefie Gazy, to podmiot niepaństwowy, kontrolujący terytorium i dążący do przedstawienia rządowej alternatywy rywalizującej władzy politycznej⁴⁶.

Gra odbywa się kosztem społeczności palestyńskiej. Zmiana sytuacji społecznej i wzrost poczucia bezpieczeństwa społeczności palestyńskiej byłyby możliwe przy wypełnieniu deklarowanych w ustawie zasadniczej postulatów wspierania wzrostu społecznego, gospodarczego i kulturalnego oraz rozwoju naukowego z należytym poszanowaniem sprawiedliwości społecznej i udzielania pomocy zwłaszcza tym, którzy ucierpieli w walkach narodowych⁴⁷. Konstytucja przyszłego, suwerennego państwa palestyńskiego zakłada bowiem system gospodarczy oparty na zasadach gospodarki wolnorynkowej oraz ochrony swobodnej działalności gospodarczej w kontekście legalnej konkurencji. Prawo ma chronić własność prywatną, która nie może być wywłaszczona lub zajęta, chyba że na rzecz pożytku publicznego zgodnie z prawem i za godziwym odszkodowaniem⁴⁸.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ *Basic Law...*, art. 17.

⁴⁸ Ibidem, art. 16. Warto w tym miejscu wspomnieć o prawie *zakat*, stanowiącym jeden z pięciu filarów islamu, które jest prawem wspólnoty do korzystania na jej rzecz z nadwyżki prywatnego majątku wyznawcy islamu. Pozyskiwane w ten legalny sposób środki mogłyby się przyczynić do rozwiązania wielu kwestii związanych z zagrożeniem bezpieczeństwa społecznego wśród najuboższych Palestyńczyków. Szerzej na temat instytucji

Konkluzje

Konflikt polityczny i strategiczny między Fatahem a Hamasem, dwiema głównymi palestyńskimi frakcjami politycznymi, wszedł w fazę permanentną. Proces pojednania i zjednoczenia administracji Hamasu i Fatahu nie został sfinalizowany, a sytuację uznaje się za zamrożony konflikt. Obie strony nie tylko chcą utrzymać swoje rządy, ale dążą do politycznej hegemonii. Społeczność międzynarodowa uznaje jedynie administrację Ramallah za prawowity rząd, co jest głównie związane z negującą zbrojny opór postawą Fatahu. Fatah cieszy się poparciem Zachodu, który dodatkowo wywiera na niego presję, by nie dążył do porozumienia z Hamasem. Hamas zaś to rewolucyjny pretendent do roli „głównego i jedyne go kontrolera” terytoriów palestyńskich. Można mówić o jego „nowoczesnym uroku” polegającym na znaczącej roli w budowaniu społeczeństwa obywatelskiego poprzez znaczenie świadczonych przez organizację usług socjalnych mieszkańcom Strefy Gazy. Mimo oficjalnego stanowiska odrzucenia procesu pokojowego z Izraelem, bardziej umiarkowane frakcje Hamasu widzą możliwość zawarcia długoterminowego rozejmu z Izraelem, ale na warunkach niemożliwych do akceptacji przez drugą stronę.

Bibliografia / References

- Abbas delays Palestinian parliamentary polls, blaming Israel*, <https://www.aljazeera.com/news/2021/4/30/palestinians-polls-hamas-plo> (data dostępu: 22.05.2023).
- Abdullah M., Suhaib A.Q., *The Impact of Zakat on Social Life of Muslim Society*, „Pakistan Journal of Islamic Research” 2011, Vol 8, s. 85-91.
- Baqutayan S.M.S., Ariffin A.S., Mohsin M.I.A., Mahdzir A.M., *Waqf Between the Past and Present*, „Mediterranean Journal of Social Sciences” 2018, Vol. 9, No. 4.
- Basic Law of The Palestinian National Authority*, Strasbourg, 4 March 2009, Opinion No. 504 / 2008, [https://www.venice.coe.int/web-forms/documents/default.aspx?pdffile=CDL\(2009\)008-e](https://www.venice.coe.int/web-forms/documents/default.aspx?pdffile=CDL(2009)008-e) (data dostępu: 30.06.2023).
- Berman S., *Islamism, Revolution, and Civil Society*, „Perspectives on Politics” 2003, Vol. 1, No. 2.

zakat: M. Abdullah, A.Q. Suhaib, *The Impact of Zakat on Social Life of Muslim Society*, „Pakistan Journal of Islamic Research” 2011, Vol. 8, s. 85-91.

- Berti B., *Non-State Actors as Providers of Governance: The Hamas Government in Gaza between Effective Sovereignty, Centralized Authority, and Resistance*, „Middle East Journal” 2015, Vol. 69, No. 1.
- Brom S., *The Abbas-Mashal Meeting in Cairo*, https://www.files.ethz.ch/isn/136207/2011_Insight_299.pdf (data dostępu: 30.06.2023).
- Burton G., *Hamas and its Vision of Development*, „Third World Quarterly” 2012, Vol. 33, No 3.
- Charter of Arab League*, <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3ab18.html> (data dostępu: 22.05.2023).
- Clyde M., *Arafat's Succession*, <https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metadc820918/m1/1/?q=RS20856> (data dostępu: 30.06.2023).
- Ezzedeem Al-Qassam Brigades Military Wing of Hamas Movement Information Office*, https://www.osenlaw.com/sites/default/files/uploaded/Counter-Terrorism/Arab_Bank/attacks/Atzmona/PX3429.pdf (data dostępu: 22.05.2023).
- Fattah Hassan M., *Feuding Palestinian Leaders Hold Talks in Mecca*, „The New York Times” 06.02. 2007.
- Gaza Vittorio Arrigoni Murder: Four Palestinian Jaided*, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-19622247> (data dostępu: 22.05.2023).
- Ismail Haniyeh Portrait of the Hamas candidate for Palestinian prime minister*, https://www.terrorism-info.org.il/Data/pdf/PDF_18901_2.pdf (data dostępu: 22.05.2023).
- Jund Ansar Allah (Gaza)*, https://ecfr.eu/special/mapping_palestinian_politics/jund_ansar_allah_gaza/ (data dostępu: 22.05.2023).
- Kurz A., *Between Hamas, the Palestinian Authority, and Israel*, [in:] *In the Aftermath of Operation Pillar of Defense. The Gaza Strip, November 2012*, ed. S. Brom, Tel Aviv 2012.
- Mandelbaum A., Schweitzer Y., *The Influence of the Islamic State on Israel's Arab Citizens and on Palestinians in Gaza and the West Bank*, <https://www.inss.org.il/he/wp-content/uploads/sites/2/systemfiles/SystemFiles/The%20Influence%20of%20the%20Islamic%20State%20on%20Israel%E2%80%99s%20Arab%20Citizens%20and%20on%20Palestinians%20in%20Gaza%20and%20the%20West%20Bank%20Aviad%20Mandelbaum%20and%20Yoram%20Schweitzer.pdf> (data dostępu: 22.05.2023).
- Melhem A., *What's Delaying Palestinian Elections*, <https://www.al-monitor.com/originals/2016/01/hamas-fatah-palestinian-elections-postponement.html> (data dostępu: 30.06.2023).
- Milton-Edwards B., *The Ascendance of Political Islam: Hamas and Consolidation in Gaza Strip*, „Third World Quarterly” 2008, Vol. 28, No. 8.
- M.S., *Communication Ministry Uses “State of Palestine” on New Stamps*, <https://english.wafa.ps/Pages/Details/116395> (data dostępu: 22.05.2023).
- Najib M., Friedrich R., *Non-Statutory Armed Groups and Security Sector Governance*, [w:] *Entry-Points to Palestinian Security Sector Reform*, eds. R. Friedrich, A. Luethold, Genewa–Ramallah 2007.

- Obaid N., *The Muslim Brotherhood. A Failure in Political Evolution*, Harvard 2017.
- Palestinian Authority Officially Changes Name to „State of Palestine”*, „Haaretz” 05.01.2013.
- Pape R.A., *The Strategic Logic of Suicide Terrorism*, „The American Political Science Review” 2003, Vol. 97, No. 3.
- Resolutions 3237 (XXIX) Observer status for the Palestine Liberation Organization*, <https://digitallibrary.un.org/record/189836> (data dostępu: 30.06.2023).
- Resolutions A/RES/67/19 Status of Palestine in the United Nations*, <https://digitallibrary.un.org/record/739031?ln=en> (data dostępu: 30.06.2023).
- Scham P., Abu-Irshaid O., *Hamas. Ideological Rigidity and Political Flexibility, Special Report*. Washington 2009.
- Hamas in 2017: The Document in Full. Hamas explains general principles and objectives in 42-article document*, <https://www.middleeasteye.net/news/hamas-2017-document-full> (data dostępu: 30.06.2023).
- Palestinian Declaration of Independence*, <https://www.palquest.org/en/historictext/9673/palestinian-declaration-independence> (data dostępu: 30.06.2023).
- Pina A.D., *Fatah and Hamas: the New Palestinian Factional Reality*, <https://sgp.fas.org/crs/mideast/RS22395.pdf> (data dostępu: 30.06.2023).
- Schweitzer Y., *The Rise and Fall of Suicide Bombings in the Second Intifada*, „Strategic Assessment” 2010, Vol. 13, No. 3.
- Shadid M.K., *The Muslim Brotherhood Movement in the West Bank and Gaza*, „Third World Quarterly” 1988, Vol. 10, No. 2.
- Schweitzer Y., *Salafi Jihadism in Gaza as Opposition to Hamas Rule*, [w:] *The Crisis of the Gaza Strip*, eds. A. Kurz, U. Dekel, B. Berti, Tel Aviv 2018.
- Staff T., *Fatah said to bed Abbas: Cancel local elections, Hamas will win West Bank*, <https://www.timesofisrael.com/fatah-said-to-beg-abbas-cancel-local-elections-hamas-will-win-west-bank/> (data dostępu: 20.09.2023).
- Tarasiuk R., *Działalność palestyńskich organizacji pozarządowych wobec izraelskiej ustawy antyterrorystycznej*, [w:] *Bezpieczeństwo w perspektywie transdyscyplinarnej*, red. A.W. Filipek, Siedlce 2022.
- Tarasiuk R., *Rola organizacji międzynarodowych i pozarządowych w zapewnianiu bezpieczeństwa uchodźcom palestyńskim*, [w:] *Bezpieczeństwo Polski w kontekście wyzwań i zagrożeń XXI w.*, red. A. Araucz-Boruc, S. Zakrzewska, Siedlce 2023.
- The Islamic Resistance Movement „Hamas”. A Document of General Principles and Policies*, <https://hamas.ps/en/post/678/A-Document-of-General-Principles-and-Policies> (data dostępu: 22.05.2023).
- The Ottoman Land Laws with a Commentary on the Ottoman Law Code of 7th Ramadan 1274*, Jerusalem 1927.

- T.R./M.S., *Presidential Decree Orders Using „State of Palestine” on All Documents*, <https://english.wafa.ps/Pages/Details/116394> (data dostępu: 30.06.2023).
- Tokarczyk R., *Współczesne kultury prawne*, Kraków 2000.
- Tran E., *Hamas: Weaponizing Civil Society and Social Services*, <https://www.apollonejournal.org/apollon-journal/hamas-weaponizing-civil-society-and-social-services> (data dostępu: 22.05.2023).
- Uroczyste posiedzenie: wystąpienie prezydenta Autonomii Palestyńskiej Mahmuda Abbasa*, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/presse/pr_info/2006/PL/03A-DV-PRESSE_IPR\(2006\)05-12\(08056\)_PL.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/presse/pr_info/2006/PL/03A-DV-PRESSE_IPR(2006)05-12(08056)_PL.pdf) (data dostępu: 22.05.2023).
- Zelkovitz I., *Game of Thrones: The Struggle between Fatah and Hamas for Political Hegemony in the Palestinian Authority, 2011-2022*, <https://www.inss.org.il/publication/game-of-thrones-the-struggle-between-fatah-and-hamas-for-political-hegemony-in-the-palestinian-authority-2011-2022/> (data dostępu: 30.06.2023).